

ЕДУАРД ПОМИТКІН
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЗМІНИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ В ДОРOSЛОМУ ВІЦІ

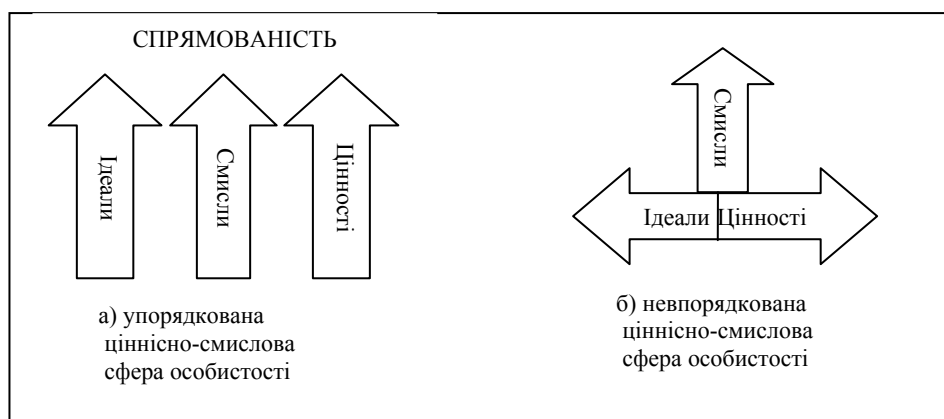
Ще декілька десятиліть тому зміна професійної орієнтації людини сприймалася суспільством досить негативно. Численні записи до трудової книжки інтерпретувалися як свідчення ненадійності працівника. Натомість особливої уваги, схвалення та суспільного визнання заслуговували фахівці, які все професійне життя віддавали одному підприємству чи установі, адже тривалий час роботи ототожнювався з професіоналізмом людини.

На сьогодні кардинальні соціальні зміни зумовили відповідну переорієнтацію у поглядах на професіогенез особистості. На перше місце висувається не стільки стабільність працевлаштування працівника, скільки запити та потреби самої людини: задоволеність працею на певному життєвому етапі, можливість самореалізації в професійній діяльності¹.

Зміна професійної спрямованості особистості доволі легко переживається у ранньому дорослому віці. У цей час кожне наступне місце роботи захоплює новизною, асоціюється з невідкритими можливостями самореалізації. Зовсім іншого емоційного забарвлення набуває ситуація зміни професії у період 30 – 35 років. При цьому особистість часто відчуває розгублення, оскільки зовнішніх та зрозумілих причин пояснення такої потреби не спостерігається. Під час психологічного консультування клієнт повідомляє, що досягнув певного рівня професіоналізму, має гарні стосунки в колективі, стабільний фінансовий прибуток тощо. Незважаючи на це зовнішнє благополуччя, внутрішньо він відчуває непереборне бажання змін у професійній діяльності. Прагнення дорослої людини змінити спрямованість (або характер) власної професійної діяльності без очевидних зовнішніх причин свідчить про наявність глибинних психологічних утворень, які не усвідомлюються особистістю.

¹ Тадеуш В. Новацький. *Людська праця. Аналіз поняття: пер. з польськ. Юлії Родик.* – Львів: Літопис, 2010. – 182 с.

У загальному вигляді в структурі особистості діють суперечливі установки між «Я» минулим і «Я» теперішнім, кожне з яких керується певними цінностями як аргументами. Найчастіше характер означених суперечностей виявляється у дисгармонійності ціннісно-сислової сфери людини, її духовного світу. Як правило, ці перетворення усвідомлюються, переважно, за їх наслідками – поганим настроєм, зниженням емоційної та фізичної активності, згасанням професійного інтересу, зниженням мотивації професійної діяльності тощо. Самі ж причини дисгармоній у внутрішньому світі особистості пов'язані з характером взаємодії векторів ідеали –сенси – цінності, які за умов упорядкованості мають однакову спрямованість, що відображено на рис. 1 а.



Односпрямованість векторів ідеали – сенси – цінності, проілюстрована на рис. 1 а, може бути наслідком правильного виховання дитини. Наприклад, сімейне виховання було таким, що в дитини існували позитивні приклади, особистісні ідеали, на яких вона хотіла бути схожою (батьки, герої казок, оповідань тощо).

Дитина могла мати хист до певної діяльності, наприклад до взаємодії з людьми. Їй відповідно подобалися ігри, в яких активізувалося її спілкування.

Далі система виховання (дошкільний навчальний заклад, початкова школа) сприяли формуванню цінності педагогічної праці. Високим був для неї авторитет вихователів і вчителів. У підлітковому віці відбулося самовизначення відповідних конструктивних смислів життя (допомога іншим у навчанні тощо). Отже, між складовими ціннісно-сислової сфери не виникло суперечностей.

Потім, уже у старших класах перед молодою людиною постала проблема вибору місця навчання. Як відомо, найактивнішу участь у цьому процесі беруть батьки. В нашому випадку вони могли бути проти вступу дитини до ВНЗ, який вважали неprestижним і різними засобами прагнути

переконати молоду людину зробити інший вибір, зважаючи на їх життєвий досвід. Так, молода людина з прекрасними педагогічними здібностями, які вона одержала від природи обирає зовсім інший шлях професійної самореалізації, наприклад стає бухгалтером.

Як наслідок, між особистісними ідеалами, смислами та цінностями, засвоєними у ранньому дитинстві, та установками, що сформувалися в більш дорослому віці, усвідомленими з часом, виникли суперечності, що безсумнівно, буде негативно позначатися на узгодженості всіх особистісних процесів, а також на поведінці людини, зумовлюючи її суперечливість (рис. 1 б).

Різностям ідеалів, смислів і цінностей зумовлює невизначеність у напрямі професійної самореалізації, спричиняє внутрішньо особистісний конфлікт, певний дисонанс, який можемо назвати духовно-професійним дисонансом.

У психологічній науці більш відомим є явище інтелектуального дисонансу, яке було обґрунтовано американським психологом Л. Фестингером у 1957 р. Згідно з розробленою цим ученим теорією «дисонанс є негативний спонукальний стан, що виникає у ситуації, коли суб'єкт володіє одночасно двома психологічно суперечливими “знаннями” (уявленнями, поняттями) про один об'єкт. Стан дисонансу суб'єктивно переживається як дискомфорт, якого прагнуть позбавитися або шляхом зміни одного з елементів дисонансних знань, або шляхом введення нового елементу»².

Духовно-професійний дисонанс можемо визначити як негативний спонукальний стан, зумовлений дією декількох суперечливих ціннісно-сміслових професійних установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя. Перед людиною постає життєвий вибір: успішне, усталене життя, фінансовий добробут без улюбленої роботи (улюблена справа витісняється у підрозділ «хобі»), або ж зміна роду занять, місця роботи, колективу та подорож у незвідане без будь-яких гарантій успіху.

Як правило, цей життєвий виклик припадає на період, близький до 30 – 35 років. Розглянемо цей період детальніше. У цей час відбувається активна переоцінка цінностей та побудова життєвих перспектив людиною, усвідомлюється необхідність подальшого професійного, соціального та особистісного зростання. Людина неначе народжується для суспільства. Вона може виявляти значну кількість ініціатив на місці своєї роботи, прагне до удосконалення форм і методів професійної діяльності. Якщо колеги по роботі та її керівництво будуть сприймати позитивно запропоновані ініціативи, людина відчуватиме власну потрібність і реалізованість. У протилежному разі думки про те, що її не цінують

² Психология: словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского.] – М.: Политиздат, 1990. – 2-е изд., испр. и доп. – С. 165.

спонукатимуть до перегляду напряму професійної самореалізації або ж місця роботи.

Особливим моментом життя вважають 33-річчя, так званий вік Христа, що позначається вибором між духовним і матеріальним. Що буде поставлено на перший план, а що підпорядковано? Що є метою, а що тільки засобом? Вибір духовного метою, а матеріального – засобом відрізняє людину від усього тваринного світу. Розуміння цієї істини або нерозуміння приводить до спрямованості життєво важливого рішення щодо справи всього життя. Саме тут ідеали, смисли та цінності, закладені батьками та сформовані самою людиною на різних періодах життя, особливо потребують упорядкування.

36-річчя завершує черговий цикл життя, пов'язаний з тими надбаннями, які людина одержала від батьків і найближчого оточення та посилює прояв глибинного «Я» людини в соціумі. Оглядаючи світ із цієї вершини, людина по-новому бачить його недосконалість, прагне додати щось корисне до суспільних надбань. Результатом є або знаходження власного життєвого шляху відповідно до своїх особливостей, побудова життя як оригінального твору мистецтва або повторення шляху вже пройденого іншими, подальше споживання чужих знань та досвіду. Невірний вибір призводить до виникнення кризи нереалізованості.

Нерідко прагнення до врівноваження внутрішніх суперечностей спонукають особистість до активного самопізнання та саморозвитку, упорядкування цінностей, віднаходження нових більш конструктивних життєвих смислів, реконструювання образу «Я»³. Особистість не завжди може самостійно впорядкувати власну ціннісно-смыслову сферу. На відміну від когнітивного, духовний дисонанс детермінується дією трьох складових – особистісних ідеалів, цінностей та смислів, які є більш стійкими та більш глибинними утвореннями, ніж знання, а отже, їх корекція потребує спеціальної психологічної допомоги.

Психологічна допомога особистості в подібних ситуаціях передбачає три основні етапи: здійснення ретроспективного аналізу сформованості ціннісно-смыслові сфери в дитинстві; усвідомлення сьогоденних власних життєвих пріоритетів, потреб у професійній та життєвій самореалізації; узгодження змісту ціннісно-смыслові сфери особистості з урахуванням минулого досвіду, установок та сучасних потреб і перспектив саморозвитку.

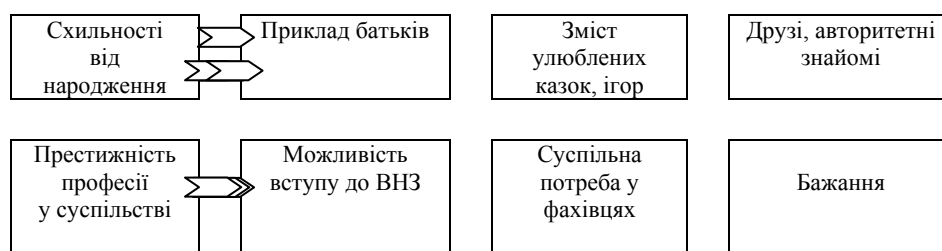
На першому етапі здійснюється відновлення глибинної пам'яті людини, реконструювання дитячих спогадів. Особлива увага приділяється референтним образам, які могли стати прикладом для наслідування (в тому

³ Зязюн І.А. *Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість* / Іван Зязюн // *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць: [у 2-х ч.] / за ред. Л. Л. Товажнянського, О.Г. Романовського; НТУ «ХПІ».* – Х., 2003. – Ч. 1 (5). – С. 32-42.

числі й професійного). З допомогою досвідченого психолога клієнт може зрозуміти причини тих чи інших дитячих вчинків, поведінки та нейтралізувати власне негативне ставлення до подій минулого. Як наслідок, узгодженість компонентів ціннісно-сміслової сфери справить позитивний вплив на емоційний стан клієнта, його впевненість в успішному розв'язанні проблеми.

Цей етап забезпечує також усвідомлення клієнтом власних здібностей та нахилів, які могли зумовити бажання самореалізації в тій або іншій сфері професійної діяльності. Аналіз соціально-психологічних факторів, що визначали професійну спрямованість особистості доцільно здійснювати, користуючись алгоритмом, поданим на рис. 2.

На другому етапі психологічної допомоги з використанням сучасного психодіагностичного інструментарію здійснюється визначення сьогоднішніх ціннісно-сміслових пріоритетів особистості, аналізуються її життєві та професійні цілі, визначаються найбільш важливі потреби в сфері професійної самореалізації.



У результаті, приховані та неусвідомлені мотиви і прагнення стають все більш зрозумілими самому клієнту, що, безумовно, сприяє гармонізації всіх особистісних підструктур. До уваги беруться не тільки власні здібності та нахили, а й здатність особистості ідентифікувати себе з професіоналом певної галузі, бажання професійного зростання саме в цій сфері професійної діяльності.

На третьому етапі здійснюється символічна зустріч «Я» минулого з «Я» теперішнім, аналізуються спільне та відмінне в ідеалах, цінностях і життєвих смислах особистості.

Важливим наслідком цієї співпраці психолога з клієнтом є узгодження можливих суперечностей, які створюють духовний дисонанс та на зовнішньому плані спонукають особистість до зміни напрямку професійної діяльності. Наслідком такої роботи є свідомо побудова особистістю професійного шляху з урахуванням як внутрішніх, психологічних, так і зовнішніх, соціальних факторів.

Узагальнення наведеного матеріалу дає змогу зробити такі висновки:

- професійна спрямованість особистості не є абсолютно сталим психологічним утворенням, а зазнає змін у процесі розвитку особистості як частина змінного цілого;
- важливим фактором зміни професійної спрямованості особистості в дорослому віці нерідко є духовно-професійний дисонанс – негативний спонукальний стан, зумовлений дією декількох суперечливих ціннісно-смыслових професійних установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя;
- психологічна корекція духовно-професійного дисонансу приводить до узгодженості компонентів ціннісно-смыслові сфери особистості, усвідомлення клієнтом власних здібностей та нахилів, життєвих і професійних цілей, найбільш важливих потреб у сфері професійної самореалізації.

Подальші напрями дослідження можуть бути пов'язані з розкриттям психологічних закономірностей і механізмів професіогенезу особистості, дослідженням її суб'єктивних емоційно-почуттєвих станів, що супроводжують зміну професійної спрямованості.

Едуард Помиткін

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЗМІНИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ В ДОРOSЛОМУ ВІCІ

Резюме

Розглядається специфіка професійної спрямованості особистості, аналізуються фактори, що впливають на її зміни та формування. Визначено поняття духовно-професійного дисонансу особистості, наведені етапи психологічної допомоги клієнту у процесі упорядкування його ціннісно-смыслові сфери.

Ключові слова: особистість, професійна спрямованість, вік, духовно-професійний дисонанс.

Eduard Pomytkin

CZYNNIKI PSYCHOLOGICZNE ZMIANY ZAWODOWEGO UKIERUNKOWANIA LUDZI DOROSŁYCH

Streszczenie

W artykule ukazano specyfikę zawodowego ukierunkowania osobowości. Poddano analizie czynniki, które wpływają na jej zmianę i kształtowanie. Określono pojęcie ducho-

wo-zawodowego dysonansu osobowości, przedstawiono etapy pomocy psychologicznej udzielanej klientowi w procesie porządkowania jego systemu wartości.

Słowa kluczowe: osobowość, zawodowe ukierunkowanie, wiek, dysonans duchowo-zawodowy.

Edward Pomytkin

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CHANGE OF PERSONALITY'S PROFESSIONAL ORIENTATION IN THE ADULT AGE

Summary

The article deals with the specific of personality's professional orientation and the factors which influence its forming and change. The concept of personality's spiritual and professional dissonance is defined, and the stages of psychological help for the client in the process of streamlining of his value-semantic sphere are pointed out.

Key words: personality, professional orientation, age, spiritual and professional dissonance.